

TOMASZ GAŁKOWSKI
Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
t.galkowski@uksw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9166-9516>

MOTYWY EKLEZJOLOGICZNE U PODSTAW WYBORU KODEKSU JAKO ŹRÓDŁA PRAWA W KOŚCIELE

ECCLESIOLOGICAL MOTIVES BEHIND THE CHOICE
OF THE CODE AS A SOURCE OF LAW IN THE CHURCH

Abstract: The study deals with problems related to the codification of canon law. The author focuses his attention on the legal and ecclesiological reasons for choosing the code. It points to the model of the Church after Vatican I and the legal tradition of the Church, which influence the choice of the code but at the same time determine its essence and content. Showing the reasons for choosing the code in the historical context is important for today's considerations surrounding the Code of Canon Law as the right choice of legislative activity in the Church.

Keywords: Vaticanum I; papal primacy; Pius X; law; code.

WPROWADZENIE

Promulgacja Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1917 r. zerwała z wielowiekową tradycją źródeł prawa Kościoła w formie dekretów i ich zbiorów. Sprowokowała również dyskusję wokół racji i skutków przyjęcia kodeksu, w której zwracano uwagę na jego elementy pozytywne i negatywne („za” i „przeciw”), sugerując możliwość zastąpienia go innymi formami źródła prawa w Kościele¹. Z podobnymi opiniami spotykamy się również obecnie.

---

¹ Kodeks jako „forma” prawa w znaczeniu pozytywistycznym oznacza sposób, w jaki normy czy instytucje prawne nabierają mocy prawnej stając się prawem obowiązującym. W kanonistyce „forma” prawa jest rozumiana w znaczeniu tradycji romańskiej i średniowiecznej jako sposób urze-

Sprzyjają im tendencje dekodyfikacyjne, które sprawiają, że kodeks staje się bardziej nazwą dokumentu ustawowego niż faktycznym odzwierciedleniem idei związanej z jego zamierzonym znaczeniem². Argumentów dostarcza również działalność legislacyjna papieża Franciszka³. Jeszcze przed jego pontyfikatem stabilność kodeksu miała świadczyć o jego wyjątkowości. Pierwsza zmiana dokonana przez Jana Pawła II⁴ 15 lat po promulgacji pozostawia wrażenie „absolutnej wyjątkowości tego pomysłu w historii całej dwudziestowiecznej kodyfikacji prawa kanonicznego”⁵. Natomiast działalność ustawodawcza Franciszka sprawia, że zjawisko rekodyfikacji przysparza argumentów na korzyść fenomenu dekodyfikacyjnego charakterystycznego dla kościelnego prawodawstwa.

Historyczne i nowe argumenty podnoszone w dyskusji wokół kodeksu jako źródła prawa w Kościele pojawiły się w perspektywie jego rewizji po zakończeniu II Soboru Watykańskiego⁶. Szczegółowe opracowania dotyczyły poznania i zrozumienia racji historycznych, politycznych, prawnych, duszpasterskich i eklezjologicznych znajdujących się u źródeł kodeksu z 1917 r.⁷ Sobór wskazał natomiast, że właściwą podstawę studium prawa kanonicznego stanowi odwołanie się do racji eklezjologicznych, bowiem „należy mieć na oku”⁸ tajemnicę Kościoła. Jednak te racje nie przesądzały o wyborze kodeksu, który miał zostać jedynie zrewidowany. Choć Jan Paweł II stwierdził, że

---

czywistniania się prawa w harmonii z normami już istniejącymi (prawo się urzeczywistnia przybierając nowe „formy”). Por. O. GIACCHI, *Sostanza e forma del diritto della Chiesa*, [w:] TENZE, *Chiesa e Stato nell'esperienza giuridica (1933-1980)*, t. 1, Milano 1981, s. 197-213; S. BERLINGÒ, *La tipicità dell'ordinamento canonico (nel raffronto con gli altri ordinamenti e nell' „economia” del „diritto divino rivelato”)*, „*Ius Ecclesiae*” 1 (1989), s. 95-153.

² Zjawisko dekodyfikacji dostrzegł N. Irti i wyraził je w dziele *L'età della decodificazione – «L'età della decodificazione» vent'anni dopo*, Milano 1999. O dekodyfikacji jako zjawisku charakterystycznym dla prawa kanonicznego pisali: P. ALEXANDROWICZ, *Prawo kanoniczne – dekodyfikacja od zarania dziejów*, [w:] *Dekodyfikacja prawa kanonicznego*, red. F. Longchamps de Brier, Warszawa 2017, s. 217-232; K. ŚWIERGOSZ, *Dekodyfikacyjna rola ustaw szczegółowych*, [w:] *Dekodyfikacja prawa kanonicznego*, s. 233-268.

³ Zob. T. GAŁKOWSKI, *Przyszłość Kodeksu Prawa Kanonicznego (Kodeks Jana Pawła II czy Franciszka?)*, „*Studia Prawnicze KUL*” (2022), nr 2, s. 7-22.

⁴ Por. JAN PAWEŁ II, *Ad tuendam fidem* [15.05.1998], „*AAS*” 90 (1998), s. 457-461.

⁵ F. LONGCHAMPS DE BÉRIER, *Wobec dekodyfikacji: tradycja romanistyczna i prawo kanoniczne*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis*” No 3063, Prawo 305, s. 184.

⁶ Znaczącym w tej kwestii było wystąpienie S. Kuttnera w obecności papieża (1967 r.): *Il diritto canonico nella storia*, „*Jus*” 18 (1967), s. 239-254.

⁷ Por. G. FELICIANI, *Il Concilio Vaticano I e la codificazione del diritto canonico*, [w:] *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t. 1, Pamplona 1979, s. 505-538.

⁸ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o formacji kapłanów „Optatam Totius”*, [w:] SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, n. 16.

„narzędzie, jakim jest Kodeks, w pełni zgadza się z naturą Kościoła”⁹, to jednak z kontekstu całej konstytucji promulgującej kodeks wynika, że nie chodzi tu o narzędzie, lecz o treści uwzględniające soborową doktrynę eklezjologiczną i dziedzictwo prawa, „które zawiera się w księgach Starego i Nowego Testamentu”¹⁰, oraz o tradycję prawną i prawodawczą wywodzącą się „ze swojego pierwotnego źródła”¹¹. Mając na względzie powyższe wskazania kanoniści wykształceni w duchu soborowym podchodzili negatywnie do pierwszego kodeksu ze względu na uwidaczniającą się w nim prawną koncepcję Kościoła¹². Stanowczo opinię tę przedstawił Peter Shannon, stwierdzając, że kodeks wyraża „godny pożałowania brak znajomości eklezjologii”¹³. Pisząc o Kodeksie Pio-Benedyktyńskim i oceniając go z perspektywy czasu należy pamiętać, że był on efektem wielu ówczesnych czynników, w tym także zewnętrznych w stosunku do Kościoła.

Wskazania Vaticanum II dotyczące eklezjologicznych podstaw prawa kanonicznego znajdują swoje odzwierciedlenie w treści kodeksowych dyspozycji¹⁴. Nie są jednak elementem przesądającym za wyborem kodeksu. Z inną sytuacją mieliśmy do czynienia w przypadku dokumentu z 1917 r. W niniejszym opracowaniu zwrócę uwagę, że na twierdzenia Vaticanum I i kształtującą się wokół nich eklezjologię miały wpływy świeckie modele istnienia i sprawowania władzy państwowej. Nie można ich zatem pomijać, wskazując na motywy zastąpienia przez kodeks dotychczasowych źródeł prawa w Kościele. Trzeba również wspomnieć osobę Piusa X oraz jego osobiste i duszpasterskie motywy skłaniające go do decyzji skodyfikowania prawa Kościoła. Jego pragnieniu odnowy całego Kościoła sprzyjały pomocne środki: eklezjologiczna podstawa w dogmacie prymacjalnym I Soboru Watykańskiego oraz skuteczne narzędzie prawne, jakim był kodeks. Wskazanie odmiennego od dzisiejszych modelu eklezjologicznego Kościoła, który stał za wyborem

---

⁹ JAN PAWEŁ II, *Sacrae disciplinae leges* [25.01.1983], [w:] *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*, Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022, s. 15.

¹⁰ Tamże, s. 13.

¹¹ Tamże, s. 13.

¹² Por. C. FANTAPPIÉ, *Storia e significato del Codice pio-benedettino*, [w:] *Kodeks Pio-Benedyktyński między tradycją a rozwojem*, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017, s. 62.

¹³ P. SHANNON, *Kodeks Prawa Kanonicznego 1918-1967*, „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”. Wybór artykułów 1-10 (1966/7), Poznań-Warszawa 1969, s. 471.

¹⁴ Kodeks „może być pojmowany jako wielki pas transmisyjny przenoszący na język kanonistyczny [...] soborową eklezjologię”, JAN PAWEŁ II, *Sacrae disciplinae leges*, s. 15.

pierwszego kodeksu prawa, wpisuje się w podejmowane obecnie rozważania dotyczące racji wyboru kodeksu jako źródła prawa w Kościele.

1. KODEKS, ALE JAKI?

Kodeks jako uporządkowany zbiór prawa nie pojawił się niespodziewanie na przełomie XVIII/XIX w. Historia prawa zna zbiory dokumentów pod tą nazwą: *Codex Gregorianus* (292-293), *Codex Hermogenianus* (ok. 365)¹⁵, *Codex Theodosianus* (438), który oficjalnie nosi taką nazwę, czy *Codex Iustiniani* (529). Dzięki temu ostatniemu ustaliła się wielowiekowa tradycja, ugruntowana w okresie *christianitas europa*, utożsamiania kodeksu z Justynianem, którego dzieło było podstawą porządku *utrumque ius* z uprzywilejowaną w nim pozycją przysługującą *ius commune*. Taka sytuacja trwała do schyłku świętego imperium rzymskiego i początków kształtowania się państw narodowych i konfesyjnych opartych na *ius proprium*, dla którego *ius romanum* pełniło rolę prawa uzupełniającego. Scholastyczne modele prawa naturalnego bazujące na arystotelesowskiej logice ustąpiły miejsca – zarówno na gruncie protestanckim (H. Grocjusz), jak i katolickim (F. Suarez) – racjonalistycznym koncepcjom prawa natury. Aż do rewolucji francuskiej i kodeksu cywilnego Napoleona, które stanowiły niewątpliwą cezurę w rozumieniu kodeksu, dzieła określane tą nazwą wskazywały na kodeksową koncepcję charakteryzującą się substancjalną jednością, kontynuacją i stabilnością prawa¹⁶.

Z podobnym zjawiskiem spotykamy się w Kościele, któremu pojęcie kodeksu nie było obce. Tą nazwą została określona *Collectio Dionysiana* jako *Codex Canonum* lub *Corpus Canonum*. Papież Mikołaj I (858-867), jak zaświadcza Gracjan w Dekrecie, nazwą „kodeks” określa kolekcję *Dionysio-Hadriana*¹⁷, podążając tym samy za Karolem Wielkim, który przyjął kolekcję jako *Codex Canonum* państwa frankońskiego¹⁸. W tradycji kanonicznej po

¹⁵ Określenie „kodeks” w odniesieniu do dwóch pierwszych źródeł posiada znaczenie funkcjonalne i praktyczne, gdyż odnosi się do sposobu ich zebrania i przedstawienia w formie kart na wzór dzisiejszej książki zastępując dotychczasowe formy zbioru w postaci papirusowych zwojów nawiniętych na wałek. Por. P. GHERRI, *Canonistica, Codificazione e metodo*, Città del Vaticano 2007, s. 25; P. ŚWIĘCICKA, *Kodeks zdemitologizowany – metafora, w której ciągle żyjemy*, [w:] *Dekodifikacja prawa prywatnego*, red. F. Longchamps de Bérier, Warszawa 2017, s. 43-50.

¹⁶ Por. GHERRI, *Canonistica*, s. 36.

¹⁷ D. XIX, c. 1.

¹⁸ Por. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* t. 1. cz. 1. *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1995, s. 38.

Gracjanie nazwami częściej stosowanymi do zbioru praw są *Corpus* i *Decretum*. Pomimo różnych nazw stosowanych na określenie zbiorów prawa kanonicznego ich charakterystycznym elementem pozostaje linearny i progresywny sposób ekspozycji obowiązującego prawa kościelnego. Nazwy stosowane na oznaczenie zbiorów praw nie dają podstaw do jednoznacznej oceny natury i treści praw w nich zawartych¹⁹. W dużej mierze dopiero pod wpływem idei kodyfikacyjnych pojawiających się w okresie I Soboru Watykańskiego powstają prywatne zbiory praw, które w tytule zawierają sformułowanie „kodeks”²⁰.

Historia prawa kanonicznego w jego diachronicznym rozwoju potwierdza nieustanną konieczność prawnej organizacji życia wspólnoty wierzących. Ostateczna wersja pozytywnego jego sformułowania zawierała w sobie wspólnie obecne elementy papieskich decyzji, jurysprudenckalnej praktyki, zwyczajów jako faktów prawnych oraz doktryny kanonistycznej (*argumenta et auctoritates*). Celem działalności kodyfikacyjnej Piusa X było dążenie do unifikacji, uproszczenia i ułatwienia codziennego życia kościelnej wspólnoty, dla której wymagania wiary stanowiły pierwszy i fundamentalny punkt odniesienia. Prawo kanoniczne było i pozostaje dla wspólnoty wierzących jedynie „*secundum et servum*”²¹.

Przykładowo, przywołane zbiory prawa i prawa kanonicznego ilustrują pewną ideę stojącą u ich podstaw, jaką była z pewnością konsolidacja źródeł prawa. Te natomiast miały różnorakie pochodzenie. Do czasów nowożytnych, z różnym natężeniem, były to postanowienia organów władczych, jurysprudenckalne decyzje, usankcjonowane prawnie zwyczaje czy też opinie uczonych w prawie. Wraz z narodzinami ery nowożytnej przyświecają prawu idee racjonalistyczne i pozytywistyczne, które tworzą bazę dla nowego rozumienia prawa i w konsekwencji nowego sposobu jego zaistnienia. Wiara w potęgę rozumu prowadzi do przekonania o umiejętności stworzenia systemu prawa, który będzie podstawą rozwiązania każdej sytuacji prawnej we wszystkich sektorach życia społecznego. Jego istotę stanowi niezmienność i stabilność wyrażająca się w formie abstrakcyjnych i generalnych, zwięźle sformułowanych norm prawnych. Normy prawne zostały pobawione stojących za nimi motywacji. Temu procesowi towarzyszył woluntaryzm w stanowieniu prawa.

¹⁹ Por. GHERRI, *Canonistica*, s. 55.

²⁰ Zob. G. DE LUISE, *Codex canonum Ecclesiae: qui ex antiquo jure adhuc usque vigent et ex Concilii Tridentini decretis pro Cleri atque populi christiani reformatione editis deligenter deprompti atque ex Summorum Pontificum nuperque Pii IX tam per se quam in sacro Concilio Vaticano Constitutionibus*, Neapolis 1873; E. COLOMMIATI, *Codex Iuris pontificii seu canonici*, Taurini 1888; H. M. Pezzani, *Codex sanctae catholicae Ecclesiae*, Romae 1893-1903.

²¹ GHERRI, *Canonistica*, s. 52.

Władza ustawodawcza była w stanie dostrzec i ocenić sytuacje prawne oraz odpowiednio je uregulować. Ustanowione w ten sposób normy tworzyły stabilny system prawa, pozostając jedynym punktem odniesienia dla jego interpretacji. Jurydyczność została zamknięta w normatywizmie²². Prawo miało być jednolite, pewne, logiczne, jasne, proste, zrozumiałe, takie samo dla wszystkich i gwarantujące wszystkim równość.

Inicjatywa Piusa X zebrania i stworzenia na nowo jednego zbioru prawa obowiązującego w Kościele nie była pozbawiona wątpliwości co do właściwej formy zbioru, która będzie jednocześnie determinowała jego materię. Świadczy o tym wymiana dokumentów dokonana między kard. Casimiro Gennari a Piusem X w okresie styczeń/luty 1904 r.: projekt przyszłego papieskiego motu proprio *Arduum sane munus* sporządzony przez kardynała oraz papieska odpowiedź²³. Pierwszy z dokumentów jest zatytułowany *Della Codificazione del diritto* (O kodyfikacji prawa). Dokument papieski nosi zaś tytuł *Per la Compilazione del Codice Canonico* (Kompilacja Kodeksu Kanonicznego)²⁴. Z obu dokumentów można wyczytać to, co jest najważniejsze dla formy przyszłej regulacji prawnej: jej metodą ma być kodyfikacja, a ostatecznym rezultatem kodeks²⁵. W obu dokumentach nie została jednak sprecyzowana natura przyszłego kodeksu, czy miał on ostatecznie odzwierciedlać kanonistyczną tradycję czy też opierać się na wzorce europejskiego kodeksu oświeceniowego. Dopiero kardynał Pietro Gasparri w liście skierowanym do uniwersytetów katolickich z 6.04.1904 r. stwierdził, że ma to być kodeks „*ad formam recentiorum codicum*”²⁶. Śledząc rodzącą się ideę kodeksu w Kościele Paolo Gherrri zastanawia się czy rzeczywiście w rozumieniu Piusa X miał to być kodeks na wzór ówczesnych kodeksów czy raczej w rozumieniu np. G.W. Leibniza, J.J. Rousseau, Voltaire’a czy może według tradycji rzymskiej sięgającej Justyniana²⁷. Po analizach dochodzi do wniosku, że jego wersja ostateczna wpisuje

²² Por. E. BAURA, *Lo spirito codificatore e la codificazione latina*, [w:] *La codificazione e il diritto nella Chiesa*, red. E. Baura, N. Álvarez de las Asturias, T. Sol, Milano 2017, s. 36-37.

²³ Proces kodyfikacyjny możemy poznać dzięki C. Fantappié, który zebrał i opublikował dokumentację w tej materii. Zob. C. FANTAPPIÉ, *Gli inizi della codificazione pio-benedittina alla luce di nuovi documenti*, „Il diritto ecclesiastico” 113 (2020), s. 16-83; TENZE, *Chiesa romana e modernità giuridica*, t. 2, *Il Codex Iuris Canonici (1917)*, Milano 2008, s. 639-689.

²⁴ Por. FANTAPPIÉ, *Gli inizi della codificazione*, s. 72.

²⁵ Por. Ch. MINELLI, *Pio X e l'avvio del processo di codificazione*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale”. *Rivista telematica* 33 (2013), s. 1-38. Pius X w korespondencji z 11.03.1904 r. skierowanej do kard. P. Gasparri wskazał na natychmiastową konieczność nowej kodyfikacji, tym samym wskazał na preferencje kodyfikacji nad metodą kompilacyjną dotychczasowego prawodawstwa.

²⁶ M. FALCO, *Introduzione allo studio «Codex Iuris Canonici»*, Bologna 1992, s. 105-106.

²⁷ Por. GHERRI, *Canonistica*, s. 58.

się w tradycję rzymską i kanonistyczną²⁸. Potwierdza to polemika dotycząca natury kodeksu, która nie wygasła nawet po jednoznacznych stwierdzeniach P. Gasparriego²⁹. Drugą i wyraźną wskazówką przemawiającą za rzymsko-kanonistycznym ujęciem kodeksu jest jego ostateczna forma promulgowana przez Benedykta XV. Przemawiają za tym argumenty o charakterze koncepcyjno-technicznym i treściowym. Pierwsze z nich można wyartykułować następująco: 1/ kodeks prawa kanonicznego, aczkolwiek pomyślany jako kodeks prawa prywatnego, w odróżnieniu od kodeksów świeckich ma charakter prawa publicznego (zawiera prawo karne, procesowe, majątkowe odnoszące się do publicznych osób prawnych, hierarchiczny ustrój Kościoła) regulując stosunki podporządkowania wiernych instytucjonalnym organizmom hierarchicznym; 2/ kodeksy państwowe posiadają swoje odniesienie do wyższej w hierarchii aktów prawnych konstytucji w przeciwieństwie do kodeksu kościelnego, który stanowi modelowy dokument prawny pozostałych aktów normatywnych; 3/ nowoczesne kodeksy prawa łączą w sobie zasadę trójpodziału władzy i legalizmu normy prawnej inaczej niż w przypadku normy kanonicznej, która daleka jest od pozytywistycznej i legalistycznej logiki³⁰. Za argumentami treściowymi przemawiają pierwsze kanony kodeksu (1-6): kan. 1. ogranicza obowiązywalność kodeksu jedynie do Kościoła łacińskiego; kan. 2. wyłącza przepisy liturgiczne z powszechnej legislacji kodeksowej; kan. 3. uznaje moc obowiązującą umów zawartych przez Stolicę Apostolską z różnymi państwami; kan. 4. zachowuje dotychczasowe prawa nabyte, przywileje i indulty; kan. 5. zachowuje zwyczaje jako źródło prawa obowiązującego; kan. 6. przeważnie zachowuje dotychczasowe prawodawstwo wprowadzając jedynie pożądane zmiany.

Kodeks, zarówno w sferze koncepcyjnej jak i treściowej, pozostał jedynie zewnętrzną, aczkolwiek szczególną i skuteczną formą kościelnej kodyfikacji. W zamyśle Piusa X kodeks miał się przyczynić do zagwarantowania pewności w stosowaniu prawa przez określenie jego źródeł oraz do uporządkowania nie do końca pewnego i mało znanego dotychczasowego prawa³¹. Kodeks Pio-Benedyktyński nie był kodeksem w nowoczesnym znaczeniu. P. Gherri stwierdza, że w rzeczywistości nie był kodeksem, a nawet jeśli podzielał z nim pewne elementy formalne, to jednak założenia i treść tego nie potwierdzają³². Zna-

²⁸ Por. Tamże, s. 23.

²⁹ Por. A. MOTILLA, *La idea de codificación en el proceso del Codex de 1917*, „Ius Canonicum” 28 (1998), s. 714-719.

³⁰ Por. GHERRI, *Canonistica*, s. 79-81.

³¹ Por. M. NACCI, *La codificazione piano-benedettina tra „peculiarità strutturali” e “cultura giuridica”*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018), nr 3, s. 172-173.

³² Por. GHERRI, *Canonistica*, s. 18.

mienne w tym kontekście pozostaje stwierdzenie Carlo Fantappiè, iż kodeks prawa kanonicznego przybrał formę kodeksu na zasadzie „imitacji przez kontrast”³³. Można dodać, że kontrast jest wyraźny, a imitacja wybiórcza. Wynika to ze związku prawa i wiary wspólnoty wiernych, która nie tworzy się od nowa przez prawo. Prawo współistnieje ze wspólnotą, gdyż jest wyrazem społecznego charakteru wiary chrześcijańskiej. Jego uzewnętrzniona forma odzwierciedla w konkretnym momencie historycznym Kościół jako żywą wspólnotę wiernych. W prawie obecny jest zatem Kościół jako bosko-ludzka wspólnota wierzących. Poznanie Kościoła przez jego prawo przybliża do zrozumienia motywów wyboru odpowiedniego sposobu wyrażania prawa i uporządkowania życia wspólnoty.

2. ASPEKTY PRAWNE KOŚCIOŁA

Kodyfikacja jako proces ujednolicania prawa kanonicznego nie była obca Kościołowi³⁴. Kodeks Pio-Benedyktyński, pomimo specyfiki kościelnej wspólnoty i różnic w porównaniu z kodeksami cywilnymi ówczesnej epoki, odzwierciedlał ich założenia, jeśli nie w warstwie ideowej, to przynajmniej w formalnej. Materialnie pozostał wierny tradycji kanonistycznej gromadzenia „w jedno” kościelnego prawa. Kanony ukazywały prawną wizję kościelnej rzeczywistości począwszy od hierarchicznej jego struktury do osób świeckich w Kościele, od życia sakramentalnego do dóbr doczesnych, od praktyki procesowej aż po prawo karne³⁵. Kodeks obrazował życie kościelne z jego wnętrza, wskazywał na aspekty prawne życia wierzących, dzięki czemu miał funkcjonować jako wygodny zbiór stosowany w kościelnej praktyce: w sądach, administracji i w nauczaniu. Prawo kanoniczne zostało zredukowane do koniecznej pochodnej społecznej organizacji wierzących na wzór organizacji państwowej³⁶. Taka wizja Kościoła wraz z jego prawem została wyrażona

³³ FANTAPPIÈ, *Storia e significato del Codice pio-benedettino*, s. 51.

³⁴ Wśród historyków prawa kanonicznego istnieje przekonanie, że pierwszym, zachowując należyte proporcje, zbiorem prawa kanonicznego o charakterze kodeksowym był *Liber Sextus* Bonifacego VIII (1298). Jego zbiór naśladuje proces legislacyjny Justyniana, gdyż papież promulguje go jako autentyczny i ekskluzywny, w którym wcześniej obowiązujące konstytucje papieskie czyni swoim poprzez promulgację. Por. P.A. BONNET, *La codificazione canonica nel sistema delle fonti tra continuità e discontinuità*, [w:] *Perché un Codice nella Chiesa*, red. F. Coccopalmerio, P.A. Bonnet, N. Pavoni, Bologna 1984, s. 111-112.

³⁵ Por. FANTAPPIÈ, *Storia e significato*, s. 54.

³⁶ W ten sposób prawo kanoniczne było nauczane. W podręczniku prawa kanonicznego dla duchowieństwa (sic!) czytamy: „Skoro więc ustanowiony przez Chrystusa Kościół, duchowny i nad-

i ugruntowana w doktrynie publicznego prawa Kościoła (*Ius Publicum Ecclesiasticum*), która stała się „oficjalnym stanowiskiem” Stolicy Świętej. Zgodnie z tezami doktryny prawo społeczności jest niezależne od innego i doskonałe w takiej mierze, w jakiej społeczność posiada wszystkie środki niezbędne i przydatne do osiągnięcia celu, który sobie wyznacza. Jeśli zatem Kościół ustanowiony przez Chrystusa istnieje jako doskonała organizacja, jako społeczność w pełni widzialna, zewnętrzna (*societas inequalis*) to tym samym jego prawo posiada wszelkie narzędzia do osiągnięcia tego celu³⁷.

Akcentowana przez Kościół w oparciu o kategorię społeczności doskonałej analogia pomiędzy społecznością państwową a kościelną miała na celu obronę niezależności i tożsamości Kościoła w stosunku do dziewiętnastowiecznych państw. Jednym z wymiarów tej suwerenności była autonomia Kościoła w stanowieniu prawa. Kodeks, który w XIX w. był podstawowym źródłem prawa państwowego mógł zatem stać się przydatnym narzędziem podkreślenia autonomii i niezależności kościelnego ustawodawstwa na wzór ustawodawstwa państwowego. Jednak pomiędzy kodeksami cywilnymi a kodeksem kościelnym od początku uwidoczniły się znaczne różnice. W przeciwieństwie do tych pierwszych, w których główną rolę i inicjatywę życia społecznego dostrzegano w członkach społeczności z gwarancją przysługujących im praw, w kodeksie kościelnym przodującą rolę odgrywała kościelna hierarchia wraz z przysługującymi jej prawami. W tym względzie kodeks nie był odzwierciedleniem założeń równości wobec prawa i zagwarantowania praw wiernych na wzór świeckich kodyfikacji. Prawa wiernych pozostawały konsekwencją obowiązków osób duchownych względem pozostałych członków wspólnoty³⁸. Kościelna hierarchia personifikowała w sobie życie wspólnoty dostarczając wiernym skutecznych narzędzi w życiu duchowym, z czym wiązało się posłu-

---

przyrodzony, jest również społecznością widzialną, konieczną, zorganizowaną, doskonałą, wyposażoną we wszystkie do osiągnięcia celu potrzebne środki, niezależną od państwa, skoro przełożeni tego Kościoła mają prawo rozkazywać, a wierni obowiązek słuchać, musi mieć charakter prawny i słusznie możemy mówić o prawie kościelnym”. F. BĄCZKOWICZ, J. BARON, W. STAWINOĞA, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 16.

³⁷ Początek szkoły *Ius Publicum Ecclesiasticum* wiąże się z opublikowaniem w Rzymie w 1876 r. „*Theses ex Iure Publico Ecclesiastico*”. Por. L. GEROSA, *Teologia del diritto canonico: fondamenti storici e sviluppi sistematici*, Lugano-Varese 2005, s. 95-99.

³⁸ Dyspozycje normatywne zawarte w kodeksie określają prawa, przywileje i obowiązki duchownych (Księga I, Część I, Sekcja I, Tytuł II i III), obowiązki i przywileje zakonników (Księga I, Część II, Tytuł XIII). W Części III, w kan. 682 prawa wiernych zostały sformułowane w następujący sposób: „*Laici ius habent recipiendi a clero, ad normam ecclesiasticae discipline, spiritualia bona et potissimum adiumenta ad salutem necessaria*”.

szeństwo inicjatywom osób duchownych i podporządkowanie dyscyplinarnym wymogom życia społecznego³⁹.

Pomimo praktycznego znaczenia kodeksu jego warstwa merytoryczna spotkała się z niezbyt entuzjastycznym przyjęciem. Nie pochodziło ono ze strony tylko kanonistów, którzy przyjęli kodeks jako praktyczne narzędzie stosowania i nauczania prawa, lecz ze strony tych, dla których normatywne rozstrzygnięcia redukowały głębię życia duchowego i osobowego członków Kościoła. P. Shannon wskazuje następujące przykłady: sklasyfikowanie sakramentów Kościoła jako rzeczy (*res*) w kodeksowej systematyce, co spotkało się z protestem eklezjologów; szczegółowe prawo zakonne, którego normy pozbawiły kreatywnej twórczości osoby przygotowujące się do złożenia profesji zakonnej, co było podkreślane przez kierowników duchowych; skomplikowana procedura w sprawach małżeńskich uniemożliwiająca rozpatrywanie w ciągu roku więcej niż tylko kilku skarg sądowych, co spotkało się z nieprzychylną oceną samych biskupów; poświęcenie całej jednej księgi kodeksowej karom w Kościele sugerując tę praktykę jako skuteczne narzędzie zapewnienia kościelnej dyscypliny⁴⁰. Przytoczone przykładowo obiekcje wobec nowych postanowień normatywnych oddalających się od dotychczasowej praktyki pokazują, że świadomość Kościoła była szersza niż ta oficjalnie podawana i spersonifikowana w kościelnej hierarchii. Znacznie wykraczała poza oficjalny przekaz.

3. EKLEZJOLOGICZNE PRZESŁANKI KODYFIKACJI

Pius X wzrastał w atmosferze Vaticanum I. W trakcie pełnienia posługi biskupiej w Mantui i Wenecji rodziła się u przyszłego papieża idea kodyfikacji prawa⁴¹. Nabierała kształtu w miarę podejmowania działalności duszpasterskiej i z jej dostrzeganych potrzeb wynikała⁴². Decyzja kodyfikacji prawa kościelnego, i to całego prawa, była osobistą decyzją papieską, całkowicie niezależną od jakichkolwiek motywów zewnętrznych⁴³. Wpisała się w program odnowy Kościoła wyrażony papieskim wezwaniem *instaurare omnia in Christo*. Zgodnie z nim papież zamierzał odnowić dyscyplinę kościelną, która

³⁹ E. CORECCO, *Sussidi per il corso di Diritto canonico*, Milano 1984, s. 100-101.

⁴⁰ Por. SHANNON, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, s. 471-472.

⁴¹ Por. V. FACCHINETTI, *L'anima di Pio X*, Milano 1935, s. 227.

⁴² G. DALLA TORRE, *Pio X e il Codice di diritto canonico*, „Archivio Giuridico” 221 (2001), nr 1, s. 60.

⁴³ Por. FANTAPPIÉ, *Chiesa romana*, s. 657-658.

powinna zostać uporządkowana na nowo w taki sposób, by niezbyt precyzyjne i niezbyt jasne postanowienia normatywne nie powodowały wątpliwości dotyczących właściwych zachowań we wspólnocie⁴⁴.

Dla realizacji swojego zamiaru oraz uczynienia z prawa jasnego i czytelnego wzorca kościelnej dyscypliny, możliwego do poznania i przestrzegania Pius X przywołał obecną w kanonistycznej tradycji ideę racjonalności prawa⁴⁵. Racjonalność prawa była rozumiana jako zgodność prawa stanowionego z prawem Bożym. Wraz z ideą dobra wspólnego racjonalne prawo miało wpływać na przestrzeganie i skuteczność normy sprawiając, że nie będzie ona czystym, zewnętrznym jedynie nakazem władzy ustawodawczej. Takie rozumienie i ujęcie normy funkcjonowało w świeckich kodeksach. Norma racjonalna odwołująca się do racji wykraczających poza woluntarystyczne jej ujęcie przez władzę ustawodawczą miała wpływać na praktyczną jej akceptację ze strony wiernych.

Kanonistyczne ujęcie racjonalności stało na straży przyszłych rozwiązań kodyfikacyjnych, których pewność i konkretność wyrażona w normie kodeksowej była jej wyrazem. Racjonalizm i kodyfikacja w papieskich intencjach odnowy kościelnej dyscypliny wzajemnie się warunkowały⁴⁶. W kodeksie były zawarte wyraźne normy postępowania, a ich racjonalność była motywacją ich przestrzegania. Normy prawa Bożego objawionego i naturalnego znajdowały swoją konkretyzację w precyzyjnych normach zawartych w kodeksie. Przyszły kodeks miał połączyć w sobie pewność postępowania wynikającą z jasno określonego źródła prawa wraz z uporządkowaniem dotychczas zróżnicowanej dyscypliny kościelnej opartej na wielu jego źródłach⁴⁷. Miał również motywować do przestrzegania norm życia we wspólnocie.

Motywy praktyczne niewątpliwie stały za wyborem przez Piusa X kodeksu, dzięki któremu, co było papieskim zamysłem, stało się możliwe uporządkowanie i ujednoczenie życia wiernych. Poza praktycznymi zaletami na wybór kodeksu wpłynęły również racje teologiczne. Sytuacja Kościoła po okresie napoleońskim i konieczność odnowy struktur kościelnych wraz z ograniczeniem terytorialności państwa kościelnego po zjednoczeniu Włoch, jak również z nasilającymi się nurtami filozoficznymi wymierzonymi w Kościół, wywarły wpływ na kształtowanie się apologetycznego podejścia teologii katolickiej.

---

⁴⁴ Takie stanowisko wyraził Pius X wymieniając wspomniane wyżej pisma z kard. Gennari. Por. FANTAPPIÉ, *Gli inizi della codificazione*, s. 72.

⁴⁵ Por. tamże, s. 72.

⁴⁶ Por. MINELLI, *Pio X e l'avvio del processo*, s. 8-9.

⁴⁷ Por. NACCI, *La codificazione*, s. 172-173.

W tej nieodwracalnej już sytuacji obrona suwerenności Kościoła przesunęła się z wymiaru zewnętrznego ku elementom wewnętrznym. Wygodnym w teologicznej refleksji stał się model Kościoła jako *societas perfecta* na wzór organizacji państwowej oraz przekonanie o wspólnotcie kościelnej jako *societas inequalis*. Refleksja eklezjologiczna wyrosła zatem z jednej strony z form naśladownictwa, z drugiej natomiast z konfliktu z ówczesnym państwem oświeceniowym. Jej celem była rewindykacja autonomii i suwerenności Kościoła. Do eklezjologicznej refleksji przenikały świeckie modele i pociągały za sobą inspirację świeckimi porządkami prawnymi, które były konfrontowane z wewnętrzną strukturą Kościoła. Porządek prawny Kościoła kształtował się przez analogię i zarazem odróżnienie od porządku państwowego⁴⁸. Archetypiczne modele państwowej legislacji wywarły wpływ nie tyle na treść prawa kościelnego, co na jego formę zewnętrzną z wieloma elementami wewnętrznej struktury w sposobie formułowania treści. Atypiczna forma kodeksu, jak wyrażał ten fenomen C. Fantappiè, jest wynikiem owego naśladownictwa przez kontrast⁴⁹.

Prawo kanoniczne było konsekwencją eklezjologii społeczności doskonałej. Przesłanki skłaniające do jego skodyfikowania pojawiły się znacznie wcześniej niż pontyfikat Piusa X. Znajdowały swoje odzwierciedlenie w propozycjach ustanowienia w Kościele kodeksu w okresie I Soboru Watykańskiego. Ich źródłem był obraz Kościoła potrydenckiego oraz dogmat o papieskiej nieomyślności Vaticanum I, który stanowił dopełnienie istniejącego wówczas sposobu organizacji kościelnej społeczności. Model Kościoła po Soborze Trydenckim kształtował się w reakcji na tezy koncyliarystyczne i protestanckie oraz w opozycji do powstających nowoczesnych państw. Pierwsze miejsce w takim modelu zajmuje hierarchiczny aspekt struktury Kościoła (*societas inequalis*), który cechuje widzialność, władczość, autorytarność ośrodka decyzyjnego. Dotychczasowy pluralizm i kreatywność charakterystyczne dla okresu prawa kościelnego po reformie gregoriańskiej, zwłaszcza w odniesieniu do Kościołów partykularnych z prawodawstwem o charakterze synodalnym, ustępują autorytatywnej i normatywnej centralizacji, która skutkuje ujmowaniem normy w jej odniesieniu do władzy ustawodawczej. Kształtuje się prawo papieskie, w którym papież staje się przyczyną sprawczą każdej istniejącej normy. Charakterystyczny dla wspólnoty kościelnej oddolny sposób tworzenia prawa ustąpił modelowi odgórnemu. Skutkiem tego procesu by-

---

⁴⁸ Por. C. FANTAPPIÈ, *Per un cambio di paradigma. Diritto canonico, teologia e riforma nella Chiesa*, Bologna, 2019, s. 42.

⁴⁹ Por. tamże, s. 36.

ła coraz bardziej postępująca pozytywizacja prawa i traktowanie normy pozytywnej jako źródła obowiązywalności prawa kanonicznego ze szkodą dla alternatywnych źródeł takich jak normy moralne, liturgiczne, zwyczajowe które wspólnie gwarantowały jedność wspólnoty wierzących. Zjawisko pozytywizacji prawa kościelnego wpływało na instytucje kościelne. Traciły swój teologiczny walor na rzecz ich ujęcia w kategoriach ściśle prawnych. Prawo kanoniczne rozpoczęło swoją drogę ku abstrakcyjnemu i generalnemu ujmowaniu norm. Ten proces dał początek prawniczemu nominalizmowi, który przygotował drogę późniejszej kodyfikacji prowokując jednocześnie coraz większy rozdział pomiędzy tekstem normy a sytuacjami życia chrześcijańskiego. Procesy prawodawcze i potrydencka sytuacja prawa kanonicznego wyrosły wokół centralizacji, unifikacji, uogólnienia i abstrakcji prawa otworzyły drogę ku kodyfikacji⁵⁰.

Koncepcja Kościoła ukształtowana po Vaticanum I (od Pius IX do Piusa XII) różniła się od tej, która dominowała w epoce po reformie gregoriańskiej czy też po Soborze Trydenckim. W każdej z nich dominuje inny model wykonywania władzy czy też relacji pomiędzy Kościołem powszechnym uobecnianym w osobie papieża a Kościołami partykularnymi oraz różny model struktury instytucjonalnej i organizacyjnej. Dla modelu Kościoła po Vaticanum I znaczący wpływ, tak w wymiarze teologicznym jak i instytucjonalno – organizacyjnym, miała konstytucja apostolska *Pastor aeternus* (1870) o prymacie jurysdykcyjnym i nieomyślności papieża⁵¹. Był to pierwszy dokument w soborowej historii Kościoła, który przedstawił w sposób systematyczny jego konstytucję oraz prerogatywy papieża względem całego episkopatu i Kościoła. Dyskusje nad konstytucją potwierdzają, że twierdzenia o papieskich prerogatywach dokonywały się w oderwaniu od całościowej wizji Kościoła⁵². Konstytucja na pierwszym miejscu postawiła kwestię prymatu papieskiego, któremu poświęciła trzy pierwsze rozdziały, a dopiero w czwartym zdefiniowała nieomyślność papieża. W trzecim rozdziale, który jest nowością w stosunku do dotychczasowej doktryny wyrażonej w dwóch pierwszych rozdziałach, została zdefiniowana władza jurysdykcyjna papieża jako zwyczajna, bezpośrednia,

⁵⁰ Por. tamże, s. 40-42.

⁵¹ Pierwsze schematy konstytucji zatytułowanej *De Ecclesia* nie odnosiły się do papieskiego prymatu, lecz integrowały w sobie dwa modele Kościoła: jako *corpus mysticum* oraz *societas perfecta*.

⁵² Por. C. FANTAPPIÉ, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011, s. 250-251. Temat nieomyślności papieża został ponownie podjęty na Vaticanum II tym razem w perspektywie nieomyślności *populus Dei*, natomiast prymat papieski został umieszczony w szerszej perspektywie kolegialności biskupów.

pełna, najwyższa nie tylko w kwestiach wiary i zwyczajów, lecz również w tym, co dotyczy kościelnej dyscypliny i papieskich rządów w odniesieniu do poszczególnych Kościołów, pasterzy i wiernych. Kościół Vaticanum I prezentował się zatem na wzór monarchii absolutystycznej, skoncentrowanej wokół osoby i władzy papieża. Z punktu widzenia kanonistycznego, co było podkreślane przez znawców problematyki, w tak przedstawionym modelu Kościoła znaczną rolę odegrała ówczesna państwowa koncepcja wszechwładztwa rozumiana jako „nieuwarunkowana niezależność i niepodzielna władza” oraz jako „nieodwołalna decyzyjność”⁵³. Soborowa odpowiedź, która przeciwstawiła prymat władzy papieskiej nad całym Kościołem nowoczesnemu państwu objawiła subtelną, ale jednak dostrzegalną analogię pomiędzy administracyjnie scentralizowanym państwem a Kościołem. Uwidacznia to soborowy dogmat, w którym władza jurysdykcyjna papieża oraz nieodwołalna władza decyzyjna zostały sformułowane w analogii do absolutystycznej władzy państwa. Podwójna i symboliczna wymiana pomiędzy państwem a Kościołem prowadziła i ostatecznie zaowocowała trzecim wspólnym elementem, jakim była kodyfikacja prawa. Kodeks bowiem był najbardziej wyraźną ekspresją dominium władzy ustawodawczej państwa, a także potwierdzeniem monopolu ustawodawczego i rządów papieskich w Kościele. Dogmat o prymacie papieskim tym samym legitymizował i utwierdził dotychczasowy sposób ujmowania roli biskupa Rzymu w Kościele kształtujący się po Soborze Trydenckim. Wymiar jurysdykcyjny władzy papieskiej zyskał dogmatyczną legitymizację⁵⁴. Same zmiany eklezjologiczne nie wymogły kodeksu, ale oświeceniowy kodeks dał narzędzie ówczesnej eklezjologii.

PODSUMOWANIE

Pierwszy Kodeks Prawa Kanonicznego był dokumentem prawnym Kościoła epoki potrydenckiej wzmocnionym eklezjologicznym fundamentem I Soboru Watykańskiego, zdefiniowaniem władzy jurysdykcyjnej papieża w kontekście dogmatu prymacjalnego. Racje eklezjologiczne, które zostały sformułowane w analogii i kontraście do społeczności państwowej epoki oświeceniowej sprzyjały wyborowi kodeksu. Kodeks był wyrazem istnienia i organizacji społeczności państwowej oraz postrzegania samego prawa i jego roli w życiu

---

⁵³ Są to słowa Klausa Schatza cytowane przez Fantappiè, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, s. 254.

⁵⁴ Por. tamże, s. 255.

społecznym. W tych elementach stał się wygodnym narzędziem organizacji życia wspólnoty kościelnej, za którą odpowiedzialność spoczywała na papieżu z jego pełnią władzy jurysdykcyjnej nad całym Kościołem. Kodeks kościelny jednak połączył w sobie dziewiętnastowieczną eklezjologię z tradycją prawną Kościoła. Przyznając uprzywilejowane miejsce pozytywistycznym sformułowaniom bardziej niż znaczącej dla prawa kanonicznego wcześniejszej praktyce opartej na pozaprawnych normach, zasadach prawa potwierdzonych orzecznictwem inspirowanym przez doktrynę kanonistyczną kodeks jedynie formalnie przyjął postać oświeceniowych kodeksów. Przemawiający motyw takiego podejścia dostrzegam w roli prawa kanonicznego w kościelnej wspólnocie innej niż w społeczności państwowej. Prawo nie dało się podporządkować legalistycznym i woluntarystycznym zapędom władzy. Zostało przed nimi ustrzeżone przez swój wewnętrzny racjonalizm znajdujący swój fundament we wspólnocie wiary.

Eklezjologia Vaticanum I niewątpliwie miała wpływ na kodyfikację prawa kanonicznego. Kościół przyjął kodeks, ale uczynił to jednak w atypicznej i sobie właściwej formie. Racje eklezjologiczne stojące u podstaw pierwszej kodyfikacji prawa kanonicznego tak dalekie od wskazanych przez Vaticanum II pozostają wskazówką dla dalszych rozważań dotyczących źródeł prawa kościelnego, innych niż kodeks. Sprzyja temu również zjawisko dekodyfikacji charakterystyczne dla kanonistycznej tradycji oraz dwa kodeksy istniejące w Kościele katolickim. Kodeks Prawa Kanonicznego, co sugeruje jego nazwa, nie dotyczy prawa całego Kościoła. Bardziej adekwatną nazwą byłby Kodeks Prawa Kościoła Łacińskiego analogicznie do Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich.

PIŚMIENNICTWO

- ALEXANDROWICZ Piotr, *Prawo kanoniczne – dekodyfikacja od zarania dziejów*, [w:] *Dekodyfikacja prawa kanonicznego*, red. F. Longchamps de Bérier, Warszawa 2017, s. 217-232.
- BAURA Eduardo, *Lo spirito codificatore e la codificazione latina*, [w:] *La codificazione e il diritto nella Chiesa*, red. E. Baura, N. Álvarez de las Asturias, T. Sol, Milano 2017, s. 35-69.
- BĄCZKOWICZ Franciszek, BARON Józef, STAWINOĞA Władysław, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- BERLINGÒ Salvatore, *La tipicità dell'ordinamento canonico (nel raffronto con gli altri ordinamenti e nell' „economia” del „diritto divino rivelato”)*, „Ius Ecclesiae” 1 (1989), s. 95-153.
- BONNET PIERO A., *La codificazione canonica nel sistema delle fonti tra continuità e discontinuità*, [w:] *Perché un Codice nella Chiesa*, red. F. Coccopalmerio, P.A. Bonnet, N. Pavoni, Bologna 1984, s. 57-125.

- COLOMMIATI Emanuel, *Codex Iuris pontificii seu canonici*, Taurini 1888.
- CORECCO Eugenio, *Sussidi per il corso di Diritto canonico*, Milano 1984.
- DALLA TORRE Giuseppe, *Pio X e il Codice di diritto canonico*, „Archivio Giuridico” 221 (2001), nr 1, s. 55-75.
- DE LUISE Gaspare, *Codex canonum Ecclesiae: qui ex antiquo jure adhuc usque vigent et ex Concilii Tridentini decretis pro Cleri atque populi christiani reformatione editis deligenter deprompti atque ex Summorum Pontificum nuperque Pii IX tam per se quam in sacro Concilio Vaticano Constitutionibus*, Neapolis 1873.
- FACCHINETTI Vittorino, *L'anima di Pio X*, Milano 1935.
- FALCO Mario, *Introduzione allo studio «Codex Iuris Canonici»*, Bologna 1992.
- FANTAPPIÉ Carlo, *Chiesa romana e modernità giuridica*, t. 2, *Il Codex Iuris Canonici (1917)*, Milano 2008.
- FANTAPPIÉ Carlo, *Gli inizi della codificazione pio-benedittina alla luce di nuovi documenti*, „Il diritto ecclesiastico” 113 (2020), s. 16-83.
- FANTAPPIÉ Carlo, *Per un cambio di paradigma. Diritto canonico, teologia e riforma nella Chiesa*, Bologna, 2019.
- FANTAPPIÉ Carlo, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011.
- FANTAPPIÉ Carlo, *Storia e significato del Codice pio-benedettino*, [w:] *Kodeks Pio-Benedyktyński między tradycją a rozwojem*, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017, s. 45-65.
- FELICIANI Giorgio, *Il Concilio Vaticano I e la codificazione del diritto canonico*, [w:] *La norma en el derecho canónico, Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico, Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t. 1, Pamplona 1979, s. 505-538.
- GAŁKOWSKI Tomasz, *Przyszłość Kodeksu Prawa Kanonicznego (Kodeks Jana Pawła II czy Franciszka?)*, „Studia Prawnicze KUL” (2022), nr 2, s. 7-22.
- GEROSA Libero, *Teologia del diritto canonico: fondamenti storici e sviluppi sistematici*, Lugano-Varese 2005.
- GHERRI Paolo, *Canonistica, Codificazione e metodo*, Città del Vaticano 2007.
- GIACCHI **Orio**, *Sostanza e forma del diritto della Chiesa*, [w:] TENZE, *Chiesa e Stato nell'esperienza giuridica (1933-1980)*, t. 1, Milano 1981, s. 197-213.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o formacji kapłanów «Optatam Totius»*, [w:] SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1968.
- GRATIANUS, *Decretum* [w:] *Corpus Iuris Canonici*, t. 1, ed. E. Friedberg: Graz 1959, kol. 1-1468.
- HEMPEREK P., GÓRALSKI Wojciech, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. t. 1. cz. 1. Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1995.
- IRTI Natalino, *L'età della decodificazione. – «L'età della decodificazione» vent'anni dopo*, Milano 1999.
- JAN PAWEŁ II, *Ad tuendam fidem* [15.05.1998], „AAS” 90 (1998), s. 457-461.
- JAN PAWEŁ II, *Sacrae disciplinae leges* [25.01.1983], [w:] *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*, Poznań 2022.
- KUTTNER Stephan, *Il diritto canonico nella storia*, „Jus” 18 (1967), s. 239-254.

- LONGCHAMPS DE BÉRIER Franciszek, *Wobec dekodyfikacji: tradycja romanistyczna i prawo kanoniczne*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 3063, Prawo 305, s. 179-188.
- MINELLI Chiara, *Pio X e l'avvio del processo di codificazione*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale”. Rivista telematica 33 (2013), s. 1-38.
- MOTILLA Agustin, *La idea de codificación en el proceso del Codex de 1917*, „Ius Canonicum” 28 (1998), s. 681-720.
- NACCI Matteo, *La codificazione piano-benedettina tra „peculiarità strutturali” e „cultura giuridica”*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018), nr 3, s. 169-183.
- PEZZANI HENRICUS Maria, *Codex sanctae catholicae Ecclesiae, Romae 1893-1903*.
- SHANNON Peter, *Kodeks Prawa Kanonicznego 1918-1967*, „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny”. Wybór artykułów 1-10 (1966/7), s. 469-475.
- ŚWIERGOSZ Karol, *Dekodyfikacyjna rola ustaw szczegółowych*, [w:] *Dekodyfikacja prawa kanonicznego*, red. F. Longchamps de Bérier, Warszawa 2017, s. 233-268.
- ŚWIĘCICKA Paulina, *Kodeks zdemitologizowany – metafora, w której ciągle żyjemy*, [w:] *Dekodyfikacja prawa prywatnego*, red. F. Longchamps de Bérier, Warszawa 2017, s. 38-84.

MOTYWY EKLEZJOLOGICZNE U PODSTAW WYBORU KODEKSU JAKO ŹRÓDŁA PRAWA W KOŚCIELE

STRESZCZENIE

W opracowaniu zostały podjęte zagadnienia związane z kodyfikacją prawa kanonicznego. Autor koncentruje swoją uwagę wokół racji prawnych i eklezjologicznych przemawiających za wyborem kodeksu. Wskazuje na model Kościoła po Vaticanum I oraz tradycję prawną Kościoła, które wpływają na wybór kodeksu, ale jednocześnie determinują jego istotę i treść. Ukazanie racji wyboru kodeksu w historycznym kontekście posiada znaczenie dla dzisiejszych rozważań wokół Kodeksu Prawa Kanonicznego jako właściwego wyboru działalności ustawodawczej w Kościele.

Słowa kluczowe: Vaticanum I; prymat papieski; Pius X; prawo; kodeks.